

ECHILIBRUL REFLECTAT ÎN CONTEXTUL FILOSOFIEI EXPERIMENTALE

TONI GIBEA

Universitatea din București
Romanian Young Academy

Abstract. In this paper I will show that Rawls' method of reflective equilibrium contributes to the development of a positive intuitionist program in experimental philosophy. In the context of reflective equilibrium, moral judgments and intuitions play a role in the construction of a normative theory and this claim attracted intense criticisms, among which a categorical reaction from Peter Singer. The Australian philosopher thinks that grounding and checking the plausibility of a normative theory by appealing to intuitions is not a reliable method, especially since recent empirical data prove that moral intuitions are influenced by normatively insignificant features. The general goals of my paper are first to show that Singer's interpretation is problematic, second that recent developments in the field of experimental philosophy do not automatically invalidate the method of reflective equilibrium, even more so, the wide reflective equilibrium can be methodologically refined with the help of experimental philosophy.

Keywords: method of reflective equilibrium; moral judgments; moral intuitions; intuitionist positive program.

1. INTRODUCERE

În general, oamenii au intuiții diferite și contrare despre dreptate. Atunci când construim o teorie a dreptății, aceasta se va confrunța, mai devreme sau mai târziu, cu astfel de intuiții. Când ajungem în acest punct, trebuie să ne întrebăm dacă putem lua în considerare în construirea unei teorii contrarietatea dintre intuițiile comune ale persoanelor pe teme ce țin de dreptate. Dacă răspunsul este unul pozitiv, atunci trebuie să stabilim ce statut epistemic au acestea în construirea unei teorii. O variantă ar fi să balansăm o teorie normativă cu mulțimea intuițiilor comune de așa manieră încât propunerea noastră să fie plauzibilă pentru cât mai multe intuiții comune. Dacă acest efort ne descurajează, putem oricând să adoptăm o abordare pur teoretică și să ignorăm în totalitate judecățile sau intuițiile despre dreptate ale persoanelor și să ne concentrăm exclusiv pe coerența teoretică de la nivelul conceptelor și principiilor unei teorii.

John Rawls consideră că intuițiile și judecățile morale¹ despre dreptate sunt valoroase din punct de vedere normativ, iar metoda echilibrului reflectat ne permite să luăm în calcul aceste intuiții în diferite etape, atunci când construim o teorie. În teoria rawlsiană a dreptății, intuițiile și judecățile morale au un statut epistemic normativ important, analog statutului pe care îl au dovezile empirice în construirea și confirmarea unei teorii științifice².

Obiectivul acestei lucrări este de a arăta că studiile actuale de filosofie experimentală³ nu invalidează metoda echilibrului reflectat. O să arăt că studiile de filosofie experimentală pe care Peter Singer⁴ le menționează și de la care pleacă atunci când își construiește întregul contraargument completează convingerea lui Rawls că intuițiile joacă un rol important în construirea unei teorii normative. În prima secțiune voi prezenta pe scurt metoda echilibrului reflectat alături de distincția dintre echilibrul reflectat restrâns și echilibrul reflectat mai general⁵. În a doua secțiune reconstruiesc contraargumentul lui Singer pentru a evidenția provocările la care trebuie să răspundă metoda echilibrului reflectat în contextul actual empiric din filosofia experimentală. În secțiunea a treia prezint două proiecte intuiționiste distincte din filosofia experimentală, un proiect negativ, respectiv unul pozitiv. În aceeași secțiune arăt și cum echilibrul reflectat restrâns este într-adevăr mai vulnerabil în contextul unui proiect intuiționist negativ comparativ cu echilibrul reflectat mai larg care poate fi rafinat în contextul unui proiect intuiționist pozitiv.

2. METODA ECHILIBRULUI REFLECTAT ȘI STATUTUL NORMATIV AL INTUIȚIILOR JUDECĂȚILOR MORALE

Să ne imaginăm că proprietarul legitim al unui restaurant de succes, care a reușit să își dezvolte afacerea într-un mod corect, decide să se retragă și să îi ofere fiului său oportunitatea de a conduce restaurantul. Desigur, fiul său are doar 19 ani, a terminat recent liceul, a promovat examenul de bacalaureat cu o medie modestă și este nerăbdător în a prelua conducerea restaurantului. Mai mulți angajați se simt nedreptățiți, deoarece au muncit foarte mult și consideră că restaurantul le-ar

¹ John Rawls utilizează sintagma de „judecăți morale” (traducerea sintagmei „moral judgment”) sau „opinii morale” (traducerea sintagmei „moral beliefs”), dar foarte mulți critici se referă inechivoc la „intuiții morale”. Nu voi intra în detalii privind diferențele dintre opinii morale, intuiții sau judecăți, deoarece nu acesta este scopul lucrării de față; pentru mai multe detalii despre sensurile și trimiterele multiple ale intuiției morale, vezi lucrarea: Herman Cappelen, *Philosophy without Intuitions*, Oxford, Oxford University Press, 2014.

² Metodologic, nu voi încerca să vin cu o lucrare de exegeză a filosofiei rawlsiene a dreptății, scopul este cu totul altul, anume de a arăta că ideile sale sunt valoroase chiar și în contextul actual al filosofiei experimentale.

³ Pentru o descriere de ansamblu a filosofiei experimentale, vezi Justin Sytsma; Jonathan Livengood, *The theory and the practice of experimental philosophy*, Canada, Broadview Press, 2016.

⁴ Peter Singer, „Ethics and Intuitions”, *The Journal of Ethics*, 9, 3/2005, pp. 331–352.

⁵ Am tradus bine cunoscutele sintagme „narrow reflective equilibrium” și „wide reflective equilibrium” cu echilibrul reflectat restrâns, respectiv echilibrul reflectat mai larg.

aparține, într-un anumit sens. Foștii colegi de liceu ai tânărului antreprenor simt că este incorect ca acesta să aibă astfel de oportunități, mai ales din moment ce el nu a făcut nimic aparte pentru a le merita. Putem să spunem că decizia proprietarului de a îi oferi fiului său șansa de a conduce un restaurant de succes este una nedreaptă? Ar fi trebuit ca acesta să se întrebe înainte dacă nu cumva unul dintre angajații săi ar merita să conducă restaurantul? Are proprietarul restaurantului o responsabilitate mai mare față de proprii angajați, de a nu risca falimentul restaurantului și implicit pierderea locurilor de muncă ale angajaților, comparativ cu responsabilitatea pe care o are în postura sa de tată? Este corect ca fiul să moștenească în final afacerea tatălui?

Întrebările de mai sus, alături de multe alte întrebări filosofice, stârnesc o serie de intuiții contrare. De exemplu, cineva ar putea să considere că în general moștenirile sunt incorecte, deoarece îi favorizează pe cei care au norocul de a se naște în familii înstărite, iar moștenirile, pe termen lung, adâncesc inegalitățile dintre membrii unei societăți. De cealaltă parte, cineva ar putea să fie destul de reținut, deoarece știm cât de periculos și dificil este să justificăm anumite intervenții în deciziile libere și consimțite ale unor persoane, mai ales atunci când deciziile acestora nu prejudiciază în niciun fel pe cineva. De asemenea, nu știm dacă tânărul de 19 ani a luat decizii foarte proaste imediat după ce a preluat restaurantul, dacă se comportă urât cu angajații sau dacă va da faliment în scurt timp după ce va prelua afacerea familiei. Cineva ar putea argumenta, pe bună dreptate, că este destul de greu să etichetăm drept imoral un astfel de caz când detalii importante din punct de vedere normativ lipsesc.

Pentru Rawls, intuiționismul este important datorită pluralismului său valoric. El nu este de acord cu metoda intuiționistă de justificare a adevărului moral⁶. Intuiționismul ne pune la dispoziție o mulțime de judecăți sau intuiții despre dreptate care pot stabili în ce măsură un principiu moral este sau nu plauzibil. El respinge destul de clar scepticismul manifestat de către pluraliștii care au convingerea că nu putem să ajungem la o anumită teorie sau la un anumit consens privind principiile dreptății fără a renunța la ideea că orice judecată morală este valoroasă din punct de vedere epistemic. Rawls este încrezător că metoda echilibrului reflectat ne oferă o soluție în acest sens⁷. Este foarte important de notat că Rawls poate fi etichetat drept un intuiționist doar în măsura în care el este de acord cu afirmația că principiile pe care le alegem în spatele vălului ignoranței pot fi echilibrate cu anumite intuiții și judecăți morale. Înainte de a merge mai departe, este important să insistăm asupra faptului că Rawls nu este un intuiționist fundaționalist, așa cum este, de exemplu, Marc Timmons. El nu este de acord cu afirmația că singurul mod în care putem justifica anumite principii sau deziderate morale este să apelăm la intuiții⁸.

⁶ John Rawls, *A Theory of Justice* (2nd revised edition), Harvard, The Belknap Press of Harvard University Press, 1999, p. 31.

⁷ John Rawls, „Outline of a Decision Procedure for Ethics”, *The Philosophical Review*, 60, 2/1951, pp. 177–197.

⁸ Mark Timmons, „Foundationalism and the Structure of Ethical Justification”, *Ethics*, 97, 3/1987, pp. 595–609.

În literatura de specialitate, distincția dintre echilibrul reflectat restrâns și echilibrul reflectat larg este destul de comună. În cazul echilibrului reflectat restrâns, miza este de a identifica și formula principiile morale care ne spun ce trebuie să facem într-o situație dată. De exemplu, cum ar trebui să alocăm resursele limitate din sistemul medical, în funcție de vârstă, de starea critică în care se află pacienții, de probabilitatea ca ei să se recupereze și așa mai departe. De multe ori, acest demers este similar formulării unei mulțimi de reguli gramaticale, deosebirea fiind, desigur, că în contextul unor teorii normative încercăm să formulăm niște principii morale care s-ar potrivi cel mai bine unei gramatici morale comune.

Echilibrul reflectat larg este folosit de către Rawls pentru a justifica sau întemeia anumite principii sau teorii normative și de a evalua plauzibilitatea acestora în raport cu intuițiile și judecățile contrare emise în spatele vălului ignoranței. Dacă utilizăm cu succes această metodă, teoria este coerentă din punct de vedere conceptual și devine plauzibilă date fiind intuițiile contrare de care reușește să dea seama. În această a doua etapă, echilibrul reflectat nu este o procedură de decizie, miza metodei, în sensul său larg, este de a pune în balanță opinii și principii contrare cu o anumită propunere normativă. Mai mult, în spatele vălului ignoranței, agenții raționali pot să aibă o serie de alte propuneri în ceea ce privește o societate dreaptă, ideală respectiv principiile care ar trebui să guverneze o societate dreaptă. Faptul că dreptatea ca echitate și principiile sale adiacente reușesc să pună în balanță opiniile morale contrare întemeiază teoria, pe de o parte, dar, în același timp, o face să fie și foarte plauzibilă, desigur, comparativ cu alte teorii concurente care ar descalifica sau desconsidera judecățile sau intuițiile morale contrare.

Rawls a fost criticat din cauza faptului că le oferă intuițiilor sau judecăților morale comune un statut epistemic important în construcția unei teorii. R.M. Hare l-a acuzat chiar că pledează în favoarea unei abordări subiectiviste, iar intuițiile, chiar și sub forma celor mai alese judecăți ale cititorilor săi, nu pot fi calificate drept fapte sau dovezi pentru ca analogia cu metoda teoriilor științifice să fie în continuare valabilă⁹. Peter Singer lansează o serie de atacuri împotriva propunerii lui Rawls, iar mai departe voi discuta în detaliu despre acestea.

3. SUBMINAREA INTUIȚIILOR MORALE

Peter Singer este de părere că intuițiile sau judecățile particulare ale oamenilor nu au un rol epistemic normativ relevant, deoarece ele pot fi rezultatul unui trecut îndepărtat sau al unor experiențe sau influențe în care nu putem avea încredere (de exemplu, diferite sisteme religioase, viziuni false asupra funcțiilor corpului, obiceiuri adoptate de către grupuri pentru a supraviețui și așa mai departe)¹⁰. Descoperirile recente din domeniul filosofiei experimentale sunt folosite

⁹ Richard-Mervyn Hare, „Rawls' Theory of Justice-I”, *The Philosophical Quarterly*, 23, 91/1973, pp. 144–155.

¹⁰ Peter Singer, „Sidgwick and reflective equilibrium”, *The Monist*, 58, 3/1974, p. 516.

de către Singer pentru a arăta că metoda echilibrului reflectat pleacă de la o presupuziție falsă¹¹. Judecățile sau intuițiile comune ale oamenilor nu sunt de încredere, iar ele nu ar trebui să joace un rol important în construirea unei teorii normative. Singer este convins că o teorie poate să ignore intuițiile comune ale oamenilor, să fie într-un total contraintuitivă, dar să rămână în continuare o teorie normativă plauzibilă, poate chiar mult mai plauzibilă din punct de vedere normativ comparativ cu restul teoriilor sau principiilor pe care încercăm să le punem în balanță cu judecățile sau intuițiile morale comune ale oamenilor.

Principalul argument al lui Singer este că, atunci când încercăm să punem în balanță o anumită teorie cu diferite intuiții și judecăți contrare, fie că vorbim despre echilibrul reflectat restrâns sau despre cel larg, este posibil să ajungem în ipostaza de a reformula un principiu sau de a opera câteva modificări în interiorul teoriei din cauza unor intuiții morale influențate de o serie de factori nerelevanți din punct de vedere normativ. Cu alte cuvinte, să operăm niște modificări fără a avea în spate un temel moral. Mai departe, voi prezenta dovezile empirice menționate de către Singer.

Jonathan Haidt¹² ne arată că de cele mai multe ori oamenii nu se comportă ca niște ființe pur raționale, ei nu sunt niște judecători imparțiali care în mod obiectiv analizează diferite situații problematice din punct de vedere moral. Haidt este de părere că în ceea ce privește anumite situații morale ilicite intervin o serie de mecanisme automate care declanșează aproape instantaneu o intuiție de un fel sau de altul. De exemplu, dacă trebuie să evaluăm o relație incestuoasă care nu aduce niciun fel de prejudiciu, vom răspunde în mod automat că incestul este imoral, ignorând alte detalii oricât de relevante din punct de vedere normativ ar fi acesta. Atunci când răspundem la astfel de cazuri, suntem controlați de un dezgust moral. La fel procedăm și atunci când trebuie să evaluăm dacă este sau nu moral să consumăm carnea animalului de companie decedat. Îngrijorător este faptul că, pentru a ne apăra intuiția, suntem capabili să venim cu o serie de raționalizări post-hoc plauzibile, deși știm că acestea nu au stat la baza deciziei noastre. Din punct de vedere fiziologic era imposibil să le procesăm într-un timp extrem scurt și să luăm o decizie pe baza lor. Acest caz paradigmatic alături de multe alte studii empirice ne demonstrează că cel puțin atunci când oamenii evaluează din punct de vedere moral anumite situații, intuiția vine prima, iar rațiunea ulterior. Cu alte cuvinte, judecătorii competenți pe care Rawls și-i imaginează că utilizează metoda echilibrului reflectat s-ar putea ca în realitate să fie niște avocați care nu fac altceva decât să își apere clienții, adică intuițiile lor imediate. Oamenii nu se pot raporta la probleme de ordin moral în același mod în care se raportează la problemele de matematică. Atunci când ne confruntăm cu anumite cazuri morale intuiția vine prima.

¹¹ Peter, Singer, „Ethics and Intuitions”, *The Journal of Ethics*, 9, 3/2005, pp. 331–352.

¹² Jonathan Haidt, „The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment”, *PsycNET Psychological Review*, 108, 4/2001, pp. 814–834.

În completarea lui Haidt, Joshua Greene¹³ ne arată că în dileme morale care presupun sacrificarea unei persoane pentru a salva cinci (dilema troleului și dilema podului) răspunsul nostru poate fi ușor influențat de o serie de factori nerelevanți din punct de vedere normativ. De exemplu, dacă suntem sau nu în proximitatea persoanei pe care trebuie să o sacrificăm pentru a salva cinci vieți, respectiv dacă noi trebuie să sacrificăm într-un mod direct sau indirect o persoană pentru a salva alte cinci (să o împingem cu propriile mâini sau să schimbăm macazul). Greene a reușit, cu ajutorul unor echipamente de imagistică, să demonstreze că, din punct de vedere neuronal, au loc două procese distincte: un proces automat, emoțional care declanșează refuzul nostru de a sacrifica o persoană pentru a salva cinci și un proces manual, rațional care stă în spatele deciziei de a sacrifica o persoană pentru a salva cinci. Faptul că anumiți factori stimulează cu ușurință procesul emoțional automat înseamnă că judecățile și intuițiile noastre morale sunt ușor de manipulat. Toate aceste date empirice nu fac altceva decât să submineze statutul normativ al intuițiilor. Alături de alte idei preconceptuate¹⁴ sau efecte de încadrare despre care știm cât de mult îi influențează pe cei care răspund la diferite dileme morale¹⁵, Singer ar avea dreptate dacă ceea ce ar susține ar fi că intuițiile și judecățile morale nu sunt *întotdeauna* de încredere. Lucru pe care Rawls, din câte știu, nu l-a susținut vreodată.

Există mai multe dovezi textuale care demonstrează că Rawls nu ia în calcul reformularea unor principii în funcție de anumite reacții intuitive automate și nefondate. De asemenea, el nu susține că plauzibilitatea unei teorii se reflectă în capacitatea noastră de a îi convinge din punct de vedere psihologic pe oameni că teoria normativă discutată le este și lor intuitivă. Cu alte cuvinte, sondajele de opinie sau oricare alt tip de examinare explicită a unor răspunsuri, care ar da seama indirect de intuițiile comune ale oamenilor, nu joacă un rol fundamental în teoria lui Rawls. Sintagmele „judecăți” sau „intuiții morale” sunt folosite de către Rawls pentru a face referire la judecățile antrenate ale filosofilor în care putem să avem încredere. Joakim Sandberg și Niklas Juth îi răspund lui Singer construind un argument similar foarte bun făcând trimitere și la o serie de evidențe textuale valoroase¹⁶.

¹³ Pentru mai multe detalii, vezi studiile: Joshua Greene, Fiery Cushman, Lisa Stewart, Kelly Lowenberg; Leigh Nystrom; Jonathan Cohen, „Pushing moral buttons: The interaction between personal force and intention in moral judgment”, *Cognition*, 111, 3/2009, pp. 364–371; Joshua Greene; Brian Sommerville; Leigh Nystrom; John Darley; Jonathan Cohen, „An fMRI Investigation of Emotional Engagement in Moral Judgment”, *Science*, 293, 5537/2001, pp. 2105–2108.

¹⁴ Am tradus termenul de „bias” prin „idee preconceptuată”, conform sugestiilor lui Dan Crăciun din traducerea lucrării lui Daniel Kahneman, *Gândire rapidă, gândire lentă*, București, Publica, 2012.

¹⁵ Lewis Petrino, Patricia O’Neill, „Influence of wording and framing effects on moral intuitions”, *Ethology and Sociobiology*, vol. 17, nr. 3, 1996, pp. 145–171.

¹⁶ Joakim Sandberg, Niklas Juth, „Ethics and Intuitions: A Reply to Singer”, *The Journal of Ethics*, 15, 3/2011, pp. 209–226.

Cineva ar putea să se întrebe dacă nu cumva chiar și judecățile sau intuițiile utilitariste sunt rezultatul unui proces psihologic ce poate fi ușor subminat de o serie de factori, inclusiv factori arbitrari evoluționiști. Cu alte cuvinte, dacă Singer are dreptate atunci când îl atacă pe Rawls, acesta nu face altceva decât să își atace inclusiv propriile convingeri filosofice. Inițial, Singer se apără în fața unui astfel de atac sugerând că judecățile caracteristic utilitariste sunt determinate de un proces rațional care ar fi mai de încredere comparativ cu cel emoțional. Dar Guy Kahane a arătat că judecățile presupus utilitariste examinate în filosofia experimentală de către Greene și la care se referă Singer în articolul lui nu reflectă un interes imparțial față de binele general¹⁷.

Putem să fim de acord că Rawls nu are în vedere orice fel de intuiție, el vizează intuițiile morale teoretice și antrenate ale filosofilor¹⁸. Mai departe o să arăt de ce retragerea în turnul de fildeș nu este o strategie tocmai bună pentru a-l apăra pe Rawls. Echilibrul reflectat restrâns doar în jurul intuițiilor antrenate ale filosofilor eșuează în contextul în care proiectul intuiționist negativ atacă intuițiile filosofilor care nu se ridică din propriul fotoliu¹⁹ arătând destul de clar cât de problematice sunt acestea. Recomandarea mea este de a ne îndrepta atenția mai degrabă către proiectul intuiționist pozitiv din filosofia experimentală în interiorul căruia echilibrul reflectat mai larg poate fi rafinat.

4. DOUĂ PROIECTE INTUIȚIONISTE EXPERIMENTALISTE DIFERITE

Reprezentanții proiectului intuiționist *negativ* acuză excesul de încredere pe care mai mulți filosofi îl manifestă față de intuițiile antrenate ale filosofilor. Reprezentanții acestui proiect reclamă faptul că răspunsurile intuitive ale filosofilor din confortul propriilor fotolii nu reușesc să dea seama de realitate. Studiul lui Edouard Machery²⁰ este reprezentativ pentru proiectul intuiționist negativ. Machery denunță faptul că Saul Kripke face apel într-o manieră părtinitoare la propria intuiție atunci când răspunde la experimentul mental din *Numire și necesitate* și ignoră faptul că respondenți din culturi diferite pot să aibă intuiții diferite²¹.

Fără a intra în prea multe detalii, Kripke ne propune să ne imaginăm că am trăi într-o lume posibilă în care Schmidt a demonstrat incompletitudinea matematicii și

¹⁷ Guy Kahane; Jim Everett; Brian Earp; Miguel Farias; Julian Savulescu, „‘Utilitarian’ judgments in sacrificial moral dilemmas do not reflect impartial concern for the greater good”, *Cognition*, 134/1973, pp. 193–209.

¹⁸ Sintagma folosită este de „considered judgments”.

¹⁹ Am tradus sintagma de „armchair philosophers” cu „filosofii care nu se ridică din propriul fotoliu”, pentru mai multe informații despre această interpretare, vezi Justin Sytsma; Jonathan Livengood, „The theory and the practice of experimental philosophy”, Canada, Broadview Press, 2016.

²⁰ Edouard Machery, Ron Mallon, Shaun Nichols, Stephen Stich, „Semantics, cross-cultural style”, *Cognition*, 92, 3/2004, pp. B1–B12.

²¹ Saul Kripke, *Naming and necessity*, London, Wiley-Blackwell, 1991.

nu Kurt Gödel. Trupul neînsuflețit al lui Schmidt a fost găsit undeva în suburbia Vienei, iar bunul său prieten, Gödel, i-a luat manuscrisul în care a demonstrat incompletitudinea matematicii și l-a publicat ca fiind al său. Cel care a demonstrat incompletitudinea matematicii este o descriere pentru numele „Gödel” în lumea actuală, dar în circumstanțele lumii posibile de mai sus, ea este o descriere pentru Schmidt. Kripke se întreabă: „...din moment ce persoana care a descoperit incompletitudinea aritmeticii este de fapt Schmidt, atunci când vorbim despre Gödel ne referim de fapt întotdeauna la Schmidt. Dar mi se pare că nu facem asta, de fapt. Pur și simplu nu.”²² Cu alte cuvinte, deși descrierea „cel care a descoperit incompletitudinea matematicii” îi este atribuită lui Schmidt, în lumea posibilă ea continuă să se refere, în mod eronat, la Gödel.

Din simplul motiv că Saul Kripke este un filosof antrenat, nu decurge și că intuițiile celorlalți oameni sunt irelevante din punct de vedere epistemic. Dovezile empirice ne sugerează că intuițiile semantice variază cultural atunci când vorbim despre referința numelor proprii. Oamenii răspund în moduri diferite, iar reprezentantul din grupul **a** va prefera una dintre cele două teorii ale referinței, în funcție de cultura din care face parte, în timp ce reprezentantul grupului **b** va prefera opțiunea contrară.

Experimentul lui Machery este un exemplu reprezentativ pentru cercetarea intuiționistă negativă, iar studiul său a fost replicat cu succes²³. În alte studii este negată expertiza antrenată a filosofilor pe teme ce țin de etică, deoarece răspunsul lor este influențat de mai multe efecte de încadrare²⁴. Mai mult chiar, într-un studiu observațional în cadrul unei conferințe s-a observat că eticienii nu se comportă în medie mai bine comparativ cu noneticienii²⁵. Participanții „eticieni” îi întrerup pe ceilalți când vorbesc, atunci când întârzie nu închid ușa, trântesc ușa când intră în sală deranjându-i pe ceilalți și așa mai departe. Retragerea în turnul de fildeș nu este o strategie foarte bună, cel puțin nu în lumina studiilor de tipul celor de mai sus.

Proiectul intuiționist negativ atacă legitimitatea și superioritatea intuițiilor filosofilor invalidând astfel strategia de a apăra metoda echilibrului reflectat prin excluderea intuițiilor și judecăților comune și concentrarea exclusiv pe intuițiile și judecățile antrenate ale filosofilor. Voi arăta cum echilibrul reflectat în sensul său larg poate accepta fără probleme intuițiile și judecățile comune, în contextul unui proiect intuiționist pozitiv.

²² *Ibidem* p. 294: „...since the man who discovered the incompleteness of arithmetic is in fact Schmidt, we, when we talk about Gödel, are in fact always referring to Schmidt. But it seems to me that we are not. We simply are not” (tr. n.).

²³ Studiul său nu a fost replicat cu succes: <https://osf.io/qdekc/>, ultima accesare în data de 19.07.2021.

²⁴ Eric Schwitzgebel, Fiery Cushman, „Expertise in Moral Reasoning? Order Effects on Moral Judgment in Professional Philosophers and Non-Philosophers”, *Mind & Language*, 27, 2/2012, pp. 135–153.

²⁵ Eric Schwitzgebel; Joshua Rust; Linus Huang; Alan Moore; Justin Coates, „Ethicists’ courtesy at philosophy conferences”, *Philosophical Psychology*, 25, 3/2012, pp. 331–340.

În contextul proiectului intuiționist experimentalist pozitiv, asumăm că intuițiile au un statut epistemic important, iar ele, împreună cu alte elemente, contribuie la formularea unor teorii filosofice plauzibile. Prin urmare, obiectivul intuiționismului pozitiv este de a descoperi ce tip de procese stau în spatele intuițiilor noastre, să înțelegem cum funcționează acestea și să disociem între intuițiile în care ne putem încrede și cele care nu sunt de încredere. Spre deosebire de proiectul negativ, în proiectul pozitiv experimentele nu mai reprezintă un mijloc de atac; ele devin un mijloc pentru a înțelege intuițiile și judecățile morale.

Efectul Knobe²⁶ este un exemplu de concept care a luat naștere cu ajutorul unor studii experimentale și care reușește să explice cum oamenii atribuie intenție în funcție de consecințele pe care le are o acțiune. Knobe a utilizat un scenariu care îl are în prim plan pe directorul unei companii care aprobă o strategie de dezvoltare. Scopul său este unul foarte clar, maximizarea profitului companiei. Pornind de la această situație, au fost create ulterior două variații. În prima, decizia directorului de a implementa un anumit plan de acțiune a dăunat mediului înconjurător, iar în a doua variație, decizia acestuia de a implementa un anumit plan de acțiune i-a fost benefică mediului înconjurător. Știm că singurul interes al directorului este de a face profit, iar scenariul insistă asupra acestui aspect. În final, participanții sunt întrebați, în fiecare dintre cele două variante, dacă directorul companiei a ajutat, respectiv degradat mediul înconjurător *în mod intenționat*.

În procent de 77%, respondenții au răspuns că directorul companiei nu a ajutat mediul înconjurător în mod intenționat, în timp ce doar 18% dintre aceștia au spus că directorul companiei nu a degradat mediul înconjurător în mod intenționat. Într-un interval relativ scurt de timp, aceștia și-au schimbat părerea diametral, deși ambele cazuri sunt în principiu similare. Au susținut că directorul nu a ajutat în mod intenționat mediul înconjurător, dar au spus că acesta a distrus în mod intenționat mediul înconjurător, arătând că atribuirea intenționalității variază în funcție de consecințe.

Knobe nu afirmă în niciun punct că datele experimentale respective denunță diferite concepții filosofice cu privire la intenție și nici nu neagă rolul acestora în filosofia morală. El arată că studiile sale reușesc să completeze anumite viziuni filosofice. Mai mult chiar, felul în care oamenii atribuie intenționalitatea depinde în mare măsură de consecințele acțiunii, prin urmare trebuie să avem grijă atunci când examinăm felul în care oamenii atribuie intenționalitatea pentru că aceasta să nu fie cumva influențată de consecințe disproporționate.

Proiectul intuiționist pozitiv din filosofia experimentală ne ajută să înțelegem intuițiile și judecățile morale cu ajutorul unei examinări experimentale atente. Lecțiile pe care le putem învăța din această cercetare descriptivă nu sunt unele lipsite de orice semnificație normativă. Să știm cum oamenii ajung să creadă că trebuie să facă un anumit lucru nu poate fi o cunoaștere care să fie lipsită de orice reverberații normative. Proiectul intuiționist pozitiv ne spune foarte clar ce

²⁶ Joshua Knobe, „Intentional Action and Side Effects in Ordinary Language”, *Analysis*, 63, 3/2003, pp. 190–194.

încercăm de fapt să coerentizăm atunci când aplicăm metoda echilibrului reflectat mai larg și să avem o viziune completă asupra întregului proces. Jeff McMahan²⁷ emite un punct de vedere similar. Speranța sa este că studiile experimentale vor ajunge în punctul de a ne oferi o înțelegere foarte bună a distorsiunilor create de mecanismele psihologice sau biologice nesigure și să putem stabili cu acuratețe în ce intuiții sau judecăți putem avea încredere. Dacă vom ajunge vreodată în acest punct, vom reuși să punem de o parte intuițiile în care nu putem avea încredere. Rolul eforturilor experimentaliste actuale ar putea fi exact acela de a identifica și de a stopa imixtiunile biologice sau psihologice care ne subminează intuițiile morale. Fernando Aguiar, Antonio Haitan și Blanca Rodriguez sunt de părere că metoda echilibrului reflectat ar putea chiar să îmbogățească domeniul filosofiei morale experimentale corectând o serie de neajunsuri metodologice²⁸.

În pofida unei viziuni optimiste că echilibrul reflectat larg și abordarea intuiționistă pozitivă din filosofia experimentală pot fi compatibilizate, este în continuare neclar dacă o teorie normativă care nu pune știința experimentală în centrul construcției sale teoretice ar putea să aibă succes. Nu trebuie să exagerăm și să uităm că, în final, metoda echilibrului reflectat nu se bazează pe o abordare experimentalistă și pleacă de la presupuziții fundamentale diferite.

Pentru a concluziona, John Rawls a fost intens criticat pentru apelul său la judecățile și intuițiile oamenilor în construcția propriei sale teorii și, uneori, în mod nedrept. Am arătat că metoda echilibrului reflectat poate să inspire o întreagă direcție de cercetare experimentalistă, cel puțin în cadrul abordării intuiționiste pozitive. Cât timp susținătorii metodei echilibrului reflectat rezistă tentației de a se replia în turnul de fildeș al filosofilor și acceptă cercetările pe care le avem în prezent despre funcțiile pe care le au mecanismele din spatele intuițiilor teoretice și practice comune, critica lui Singer nu reușește să își atingă ținta.

Redactarea acestui articol a beneficiat de sprijin din partea Romanian Young Academy, un proiect finanțat de Stiftung Mercator și de Alexander von Humboldt Foundation pentru perioada 2020–2022.

²⁷ Jeff McMahan, „Moral intuition”, în LaFollette, H. Persson, I. (eds.), *The Blackwell Guide to Ethical Theory*, UK, Wiley-Blackwell, 2013, pp. 103–120.

²⁸ Fernando Aguiar, Antonio Gaitán, Blanca Rodríguez-López, „Robust Intuitions, Experimental Ethics, and Experimental Economics: Bringing Reflective Equilibrium into the Lab”, în C. Luetge, H. Rusch, M. Uhl (ed.), *Experimental Ethics: Toward an Empirical Moral Philosophy*, 2014, UK, Palgrave Macmillan, pp. 191–208.